

Borivoj Popovčak

Strossmayerova galerija starih majstora HAZU,
Zagreb

Prethodno priopćenje / *Preliminary communication*
UDK / UDC: 75.041.5:[069.5(497.5 Zagreb)]
6. 5. 2014.

Pitanje autorstva *Portreta Madame Récamier* iz Strossmayerove galerije starih majstora HAZU

Ključne riječi: Juliette Récamier, portret, Jacques-Louis David, Antoine-Jean Gros, Marquis de Piennes, Strossmayerova galerija starih majstora

Keywords: Juliette Récamier, portrait, Jacques-Louis David, Antoine-Jean Gros, Marquis de Piennes, Strossmayer Gallery of Old Masters

Godine 1903. vlastelin iz Vrbovca marquis de Piennes donirao je Strossmayerovoj galeriji starih majstora jedanaest slika među kojima je bio i *Portret nepoznate djevojke Antoine-Jeana Grosa* (1771.–1835.). Édouard Herriot, autor opsežne biografije Juliette Récamier, prilikom posjeta Strossmayerovoj galeriji 1929. godine utvrdio je da spomenuti portret predstavlja upravo gospođu Récamier, proslavljenu ljepoticu i prijateljicu Madame de Staël kao i mnogih umjetnika, književnika, i mislilaca prve polovine 19. stoljeća. Od tada počinju dvojbe francuskih povjesničara umjetnosti vezane uz identitet predstavljene osobe, kao i autora portreta. Danas je opće prihvaćeno da je riječ o portretu Madame Récamier, međutim autorstvo djela još je uvijek upitno. Članak donosi presjek različitih mišljenja stručnjaka, činjenice koje govore u prilog Antoine-Jeana Grosa, i razmatra mogućnosti za konačno rješenje autorstva slike.

Uvod

Gospođu Récamier portretirali su mnogi slikari¹ i kipari² toga doba, no svakako su najpoznatiji njezini portreti Jacques-Louisa Davida (1748.–1825.)³ iz 1800. godine (sl. 1.) i njegovih učenika. Najmlađi od njih, Jean-August-Dominique Ingres (1780.–1867.), asistirao je Davidu pri izvedbi portreta gospođe Récamier. O ovoj suradnji svjedoči Ingresova skica ove slike, te skice stiliziranoga antičkog kandelabra i podnoška.⁴

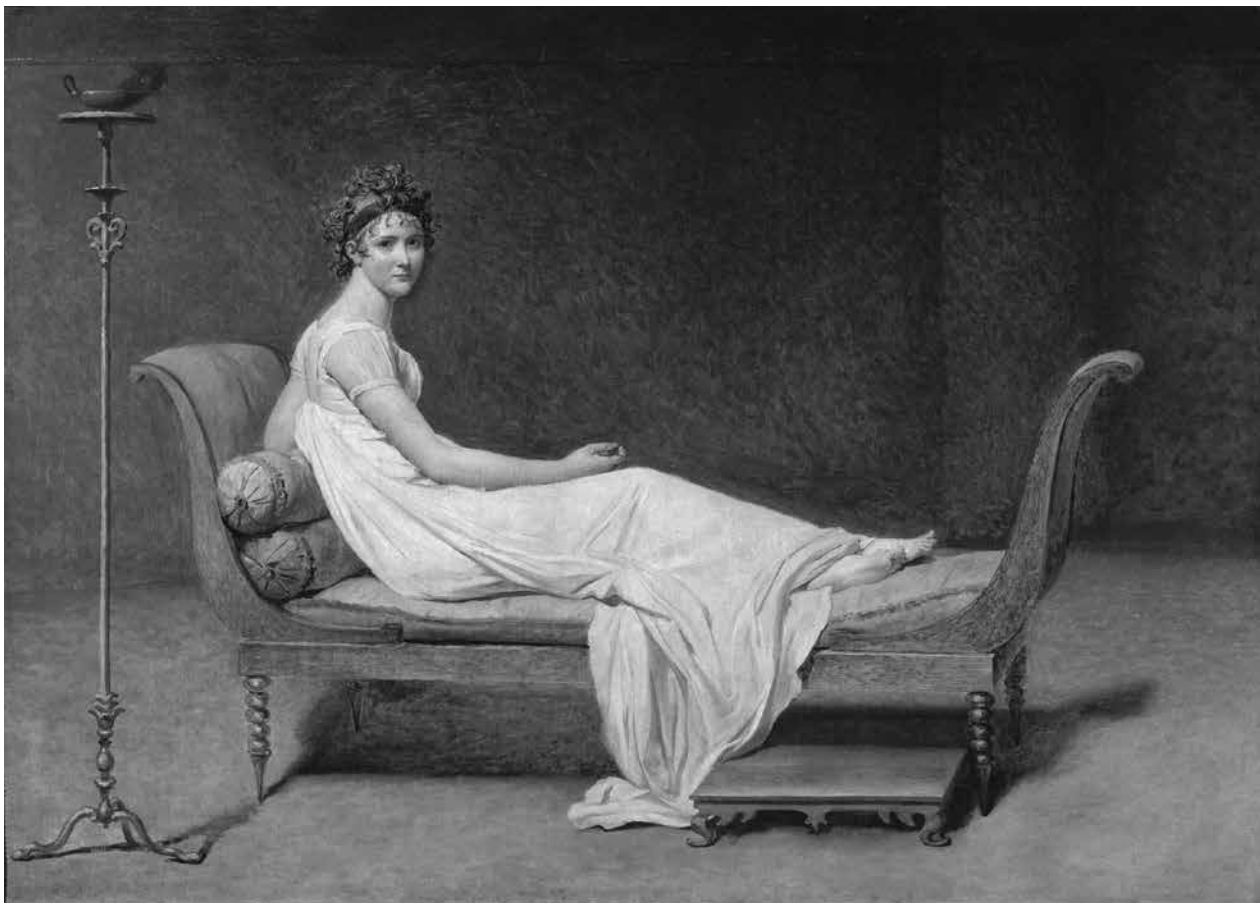
David nije nikada završio portret gospođe Récamier. Smatrajući ga »prestrogim«,⁵ gospođa Récamier naručila je drugi portret od njegova učenika François Gérarda (1770.–1837.). Gérardova kompozicija s »pseudoantičkim« vestibulom sa stupovima, detaljima na naslonjaču, odsječkom krajolika u trećem planu, isticanjem senzualnosti u izrazu lica i položaju tijela, te intenzivnijoj paleti, znatno

odudara od Davidove »klasične« retorike. Za ovaj portret Gérard je između 1801. i 1802. godine napravio više skica,⁶ dok je glasoviti, gore spomenuti portret, koji je Juliette poklonila pruskom princu Augustu, datiran između 1802. i 1805. godine.⁷ Jednu manju inačicu⁸ ove kompozicije Gérard je, kako se pretpostavlja, napravio 1805. godine. 1829. napravio je još jedan portret, gledan s leđa i glave u profilu, u laviranoj sepiji.⁹

Portret ove glasovite gospođe pripisuje se i Davidovu učeniku Antoine-Jeanu Grosu (1771.–1835.).

* * *

Sliku *Portret Madame Récamier* koji se pripisuje Antoine-Jeanu Grosu donirao je Strossmayerovoj galeriji starih majstora HAZU (danas HAZU) 1903. godine francuski odličnik

1. Jacques-Louis David, *Portret Madame Récamier*, ulje na platnu, 174 × 244 cm, Pariz, Musée du Louvre (foto: RMN-Grand Palais / Gérard Blot) / Jacques-Louis David, *Portrait of Madame Récamier*, oil on canvas, 174 × 244 cm, Paris, Musée du Louvre (photo: RMN-Grand Palais / Gérard Blot)

Eugène-Emmanuel-Ernest Halwin, *marquis* de Piennes (1825.–1911.) (sl. 2).¹⁰

Odluku o darovanju ove i još deset slika, *marquis* je donio, kako je navijestio tadašnjem predsjedniku Akademije Tadiji Smičiklasu,¹¹ nakon smrti sina jedinca Eugène-Norbert-Henrija d'Halwina de Piennesa de Magnelaisa de Thouaréa (1856.–1902.), koji je bio u braku s Marie Marguerite (1863.–1954.), vojvotkinjom od Magente, kćeri maršala MacMahona, prvog predsjednika francuske Treće republike od 1875. do 1879. godine.

Stariji izvori navode kako bračni par nije imao zakonitog nasljednika, stoga se, prema bračnom ugovoru, suprugov imetak imao vratiti njegovoj obitelji.¹² Recentnim istraživanjima, tj. uvidom u bračni ugovor iz 1886. godine supružnika de Piennes–MacMahon,¹³ potvrđena je prethodno navedena klauzula te je utvrđeno kako umjetnine nisu bile dijelom miraza grofa de Piennesa.¹⁴ Članak 3. bračnog ugovora o »Zadržavanju vlastite imovine« ističe na kraju: »Izuzeta su

2. Jacques-Louis David, *Portret Madame Récamier*, detalj / Jacques-Louis David, *Portrait of Madame Récamier*, detail

3. Antoine-Jean Gros, *Portret Madame Récamier*, ulje na platnu, 62,3 × 51,2 cm, Strossmayerova galerija starih majstora HAZU, inv. br. 36 (foto: Mario Braun, HRZ) / *Antoine-Jean Gros, Portrait of Madame Récamier, oil on canvas, 62.3 × 51.2 cm, Strossmayer Gallery of Old Masters, inv. n. 36 (photo: Mario Braun, Croatian Conservation Institute)*

umjetnička djela čiji će identitet biti utvrđen, a koja će moći biti u cijelosti vraćena vlasniku«,¹⁵ što dovodi do zaključka da su umjetnine bile obiteljsko naslijeđe, tj. vlasništvo *marquisa* de Piennesa.

Tomu u prilog govori i činjenica da su *Portret Madame Récamier* Antoine-Jeana Grosa, kao i još pet slika iz prvog dijela donacije,¹⁶ bile izlagane na izložbi *Portraits du siècle* u L'École des Beaux-Arts u Parizu 1885. godine, dakle, godinu dana prije potpisivanja bračnog ugovora i vjenčanja. Kao njihov vlasnik, u katalogu se navodi *marquis* de Piennes.¹⁷

Međutim, od samog ulaska slike *Portret Madame Récamier* u fundus Galerije počinju i dvojbe oko identiteta prikazane osobe. Potakao ih je sam donator *marquis* de Piennes koji spomenuti portret daruje kao *Portret nepoznate mlade gospođe* Antoine-Jeana Grosa (1771.–1835.). Pod tim je nazivom slika uvrštena u fundus 1903. godine i zavedena pod inventarnim brojem SG-36 ali i navođena u katalozima Galerije od 1911. do 1926. godine.¹⁸

S druge strane, *marquis* je za sliku *Portret djevojke*,¹⁹ rad neimenovanog slikara prve polovine 19. stoljeća (sl. 3.), izjavio kako je na njoj predstavljena gospođa Récamier.

O tome u *Vienču* iz 1903. godine Lunaček piše: »Treći portret po kazivanju gospodina donatora od nepoznate je ruke i prikazuje nam znamenitu i duhovitu ljepoticu, kas-

niju francesku spisateljicu, i najbolju prijateljicu madame Staelove, Juliettu Récamier.«²⁰

Potvrdu da je *Portret nepoznate mlade gospođe* (SG-36) zapravo portret gospođe Récamier nalazimo u knjizi Éduarda Herriota²¹ *Sous l'olivier* (Pod stablom masline).²² U tom putopisu, autor opsežne biografije *Madame Récamier et ses amis* (Gospođa Récamier i njezini prijatelji) bilježi: »U Jugoslavenskoj akademiji, kamo sam pošao da se poklonim liku Strossmayera [...] iznenadilo me da sam opazio divan portret Mme Récamier barona Grosa, nepoznat biografu koji se s nepravom smatrao savjesnim! Signatura slikarova datira ovo djelo; ono ne može biti rađeno nakon 1835., ili čak nakon 1830. godine, od koje Gros gotovo više nije stvarao. Još nije stara unatoč staračkom izgledu, koji joj daje haljina od baršuna utrehtske žute boje. Međutim, njene prsi, teže nego nekada, starije nego u doba Chinarda, naslonjene su na prekrizene ruke, a kapica od čipaka, povez pod bradom i ovratnik izgleda da bi htjeli prikriti prve okrutnosti dobi. Kako je taj portret prispio u kolekciju markiza de Piennes?«²³

Nakon Herriotova posjeta Strossmayerovoj galeriji 1929. godine i objave putopisa, te opaske o »promaklom« portretu gospođe Récamier godinu dana kasnije, stručnjaci Galerije usvajaju ovu atribuciju. Počevši od 1932. godine, *Portret nepoznate mlade gospođe* počinje se u katalozima Galerije navoditi kao *Portret Madame Récamier* Antoine-Jeana Grosa.²⁴

Grosovo autorstvo od samog ulaska slike u fundus očito nije bilo sporno. Pod tom je atribucijom slika navedena u svim katalozima Strossmayerove galerije od 1911. do 1982. godine. U katalozima Ljube Babića iz 1947. i 1951. godine navodi se da je slika signirana.²⁵ Taj su podatak preuzeli i katalozi izložaba u Lyonu²⁶ i Londonu.²⁷ Herriot izričito navodi da »slikarev potpis datira ovo djelo...« (*La signature du peintre date cette œuvre...*).²⁸ U katalogu izložbe u Petit Palais²⁹ u Parizu 1936. godine ne navodi se da je slika potpisana. Tada nije registriran ikakav raniji restauratorski zahvat pri kojem bi potpis bio uklonjen.³⁰

Herriotov sunarodnjak, profesor Léon Rey,³¹ gotovo po izlasku njegove knjige, posjetio je Galeriju i, proučivši djela francuskih majstora, održao predavanje na kojem je opovrgao Herriotovu tezu, tj. da slika nije ni djelo Grosa, a niti predstavlja gospođu Récamier.³² Ovo je mišljenje zadržao i u svom članku u *Gazette des Beaux Arts* 1935. godine.³³ Rey se složio s datacijom, tj. da portret ne može biti kasniji od 1835. godine, jer je Gros umro 26. lipnja te godine, no nalazi spornim da je na slici gospođa Récamier. Rey piše: »Da je baron Gros napravio portret Mme Récamier – portret ovakve važnosti ne prolazi nezapaženo – Delestre³⁴ i Tripier le Franc³⁵ bi ga sigurno spomenuli«. Drugi navod više je emotivan i manje prihvatljiv: »Bilo bi jako iznenađujuće da je Mme Récamier ostarjela i više ne prelijepa, pristala na ovakvu sliku koja bi sjaj njene mladosti bacala u sjenu.«³⁶

4. Neimenovani slikar prve polovine 19. stoljeća, *Portret djevojke*, ulje na platnu, 64,7 × 54,1 cm, Strossmayerova galerija starih majstora HAZU, inv. br. 38 (fotoarhiv Strossmayerove galerije) / *Unknown painter of the first half of the 19th century, Portrait of a Girl*, oil on canvas, 64.7 × 54.1 cm, Strossmayer Gallery of Old Masters, inv. n. 38 (photo archives of the Strossmayer Gallery)

5. Antoine-Jean Gros, *Portret Madame Sagot*, ulje na platnu, 92 × 72 cm, privatna zbirka (Ljubaznošću g. Dominiquea Sagota) / *Antoine-Jean Gros, Portrait of Madame Sagot*, oil on canvas, 92 × 72 cm, private collection (courtesy of Mr Dominique Sagot)

Nadalje, Rey dovodi naš portret u vezu s Grosovim *Portretom Madame Sagot*³⁷ izlaganim na *Salonu* 1833. godine (sl. 4, sl. 5, sl. 6).³⁸

Iako u katalogu *Salona* ne stoji izričito da je pod brojem 1140 riječ o portretu Madame Sagot,³⁹ Rey se poziva na deskripcije Delestrea i Tripiera Le Franca.

Prvi za portret, nastao 1832. godine, navodi: »mlada žena sjedi u naslonjaču, izbačene desne ruke polupokrivene šalom tamne boje [...], zatvorene haljine karmelićanski smeđe boje (*d'un ton brun carmélite*) sa širokim rukavima i jednostavnog okovratnika«,⁴⁰ dok potonji konstatira »jednostavno držanje«, pristutnost »naslonjača« i »prekrižene ruke«.⁴¹

U nastojanju da *Portret Madame Sagot* izjednači s *Portretom Madame Récamier* Rey izražava mišljenje kako je platno naše slike rezano, jer nedostaje jedan njezin dio, tj. naslon fotelje, te navodi dimenzije iz kataloga izložbe 1885. godine.⁴²

Očita neslaganja proizlaze iz toga što Rey govori o dvije različite slike.

Rey na kraju priznaje da nedostaje podatak kako je *marquis de Piennes* postao vlasnikom ove slike koja je na izložbi *Portraits du siècle* 1885. godine u L'École des Beaux-Arts bila predstavljena kao *Portret Madame Récamier*.

Odgovor na ova nagađanja dao je Boris Lossky u *Ana-lima Francuskog instituta u Zagrebu* iz 1938. godine.⁴³ On

piše: »Protiv teza gospodina Reya možemo formirati sljedeće primjedbe: 1. Jedan Grosov rad iako značajan, mogao je ostati nepoznat Delestreu (1867.) i Tripier le Francu (1880.) čija su djela mnogo kasnija od smrti umjetnika. Također se treba prisjetiti da je zagrebačka slika napustila Pariz 1871. da bi se tamo opet pojavila samo 1885.⁴⁴ 2. G. Rey se sam ograničava navodeći portret Mme Récamier koji je naslikao Dejuinne 1826. u l'Abbaye aux Bois«.⁴⁵ U prilog naše slike Lossky iznosi da je kostim »zagrebačke gospođe« prema ondašnjim modnim časopisima najvjerojatnije iz vremena oko 1825. godine – »datum koji g. Reymond Escholier⁴⁶ određuje ovom portretu za kojeg smatra da predstavlja gđu Récamier. [...] Osnovna razlika – nepostojanje naslona za ruke na fotelji – objašnjava se prema g. Reyu činjenicom da je platno naknadno skraćeno«.⁴⁷ Lossky opovrgava ovu tvrdnju jer se sam zajedno s restauratorom iz Strossmayerove galerije uvjerio da dijelovi platna svinuti na krajevima pod okvirom ne nose nikakve tragove slikarstva. Time se, zaključuje Lossky, »portret ne bi trebao identificirati s onim Mme Sagot koji su opisali Delestre i Tripier«.⁴⁸

U prilog autentičnosti predstavljene osobe na slici iz Strossmayerove galerije govori i popratni tekst g. Raymonda Escholiera u katalogu velike izložbe *Gros, njegovi prijatelji i učenici* održane u pariškoj Petit Palais 1936. godine. U

6. Antoine-Jean Gros, *Portret Madame Sagot*, detalj / Antoine-Jean Gros, *Portrait of Madame Sagot*, detail

7. Antoine-Jean Gros, *Portret Madame Récamier*, Strossmayerova galerija starih majstora HAZU, *recto*, rentoalirano platno (fotografija: Mario Braun, HRZ) / Antoine-Jean Gros, *Portrait of Madame Récamier*, Strossmayer Gallery of Old Masters, *recto*, remounted canvas (photo: Mario Braun, Croatian Conservation Institute)

opisu izložbene jedinice br. 95, tj. *Portret Madame Récamier*, nalazimo sljedeće: »Iako ju kostim znatno postaruje, ona ne bi trebala imati puno više od 45 godina, jer su njezine crte lica sačuvale svoju čistoću. Slikar ju je prikazao frontalno, u polufiguri, s rukama prekrženim na prsima. Odjevena je u žutu haljinu, sa šeširovom od čipke čije vrpce prolaze pod bradom uokvirujući lice; oko vrata nosi široki izvezeni ovratnik«. ⁴⁹ Escholier ovdje također pobija opaske Léona Reya i njegova članka da ovaj portret ne bi trebao predstavljati gđu Récamier nego gđu Sagot. Stoga Escholier decidirano iznosi: »... mi se ne možemo ravnati prema tome mišljenju, Delestrov opis ne odgovara slici u Zagrebu; možda bismo mogli naći neke sličnosti u stavu modela, ali se boja odjeće i puti potpuno razlikuje, fotelja u kojoj bi sjedila gđa Sagot ne postoji na platnu koje mi imamo pred sobom, konačno, ne spominje se karakterističan šeširić«. ⁵⁰

Pomak u rješavanju ovog problema napravila je, nakon što je vidjela fotografije Grosova *Portreta Madame Sagot*, ⁵¹ kustosica Isolde Pludermacher u povodu izložbe u Musée des Beaux-Arts u Lyonu 2009. godine. U tekstu kataloške jedinice koji se odnosi na sliku iz Strossmayerove galerije ona navodi: »Danas, kad imamo priliku poznavati pravi portret Mme Sagot (privatna zbirka) možemo sa sigurnošću reći da je Léon Rey bio u krivu. Ipak, misterija je i dalje djelomice

prisutna: 1935. godine Léon Rey se poziva na iščeznuće »jednog dijela naslonjača i potpisa« što objašnjava kao posljedicu rezanja platna. Potpis Grosa danas je nevidljiv, iako ga mnogi izvori spominju između 1929. (Herriot) i 1947. (katalog Strossmayerove galerije)«. ⁵²

S ciljem da se utvrdi postojanje potpisa poduzeta su restauratorsko-konzervatorska istraživanja. Stručnjaci Hrvatskoga restauratorskog zavoda utvrdili su da je prvotna slika dublirana na novo platno, što je rezultiralo povećanjem dimenzija slike (sl. 7). ⁵³

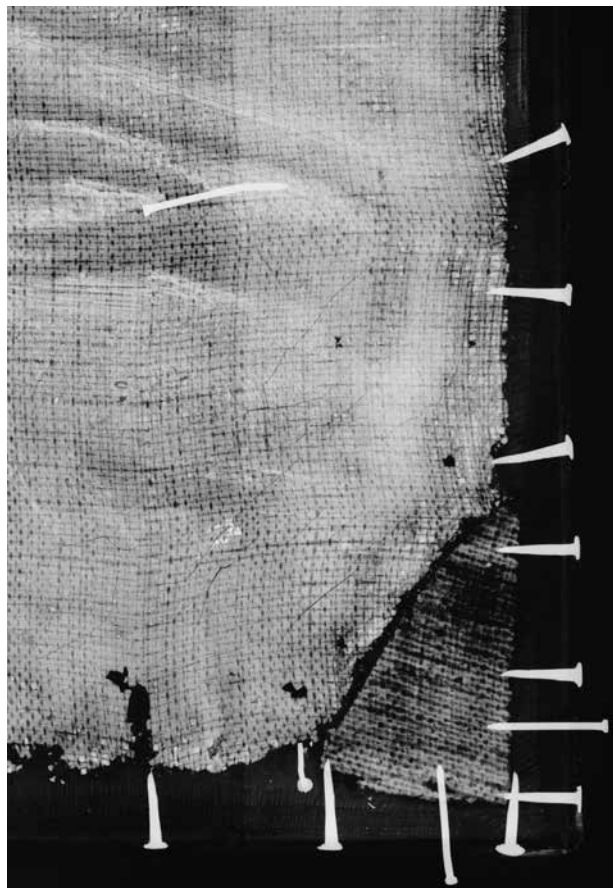
Time je opravdana nepodudarnost dimenzija slike koja je 1885. godine izlagana u pariškoj L'École des Beaux-Arts i portreta u Strossmayerovoj galeriji darovana 1903. godine. ⁵⁴

Arhivska dokumentacija od potonjeg datuma, tj. godine zaprimanja u fundus, spominje jedan restauratorski zahvat, i to 1955. godine. ⁵⁵

Nadalje, nova istraživanja utvrdila su nadoslikavanje čitavom dužinom uz donji rub te u desnom kutu slike. Kako bi se utvrdio pravi obujam nadoslika, ali i prvobitne dimenzije originalnog platna, slika je podvrgnuta rendgenskom, infracrvenom i ultraljubičastom snimanju. ⁵⁶ Rendgenske snimke pokazale su da u predjelu utvrđenih nadoslika postoji znatno oštećenje u desnom kutu slike (sl. 8, rendgen; sl. 9, detalj). Taj dio je pri restauratorskom zahvatu prekriven

8. Antoine-Jean Gros, *Portret Madame Récamier*, Strossmayerova galerija starih majstora HAZU, rendgenska snimka (foto: Mario Braun, HRZ) / *Antoine-Jean Gros, Portrait of Madame Récamier, Strossmayer Gallery of Old Masters, X-ray image* (photo: Mario Braun, Croatian Conservation Institute)

9. Antoine-Jean Gros, *Portret Madame Récamier*, Strossmayerova galerija starih majstora HAZU, rendgenska snimka, detalj (foto: Mario Braun, HRZ) / *Antoine-Jean Gros, Portrait of Madame Récamier, Strossmayer Gallery of Old Masters, X-ray image, detail* (photo: Mario Braun, Croatian Conservation Institute)

bojom iste tonske vrijednosti kao i odjeća, čime je podlaktica lijeve ruke produžena te djeluje neproporcionalno. Ovo je maskiranje vidljivo i na infracrvenoj snimci. Na istoj snimci vidljiva je i fina proporcijaska mreža, što otvara mogućnost postojanja predloška u vidu crteža ili minijature (sl. 10).⁵⁷

Prema mišljenju Marija Brauna, ravnatelja Hrvatskoga restauratorskog zavoda, način restauracije nije tipičan za hrvatske radionice druge polovine 19. stoljeća, stoga je najvjerojatnije sam postupak mogao biti obavljen u Francuskoj u razdoblju između 1885. i 1903. godine.

Iako ova ispitivanja nisu dokazala postojanje Grosova potpisa, registrirana oštećenja ostavljaju prostora za pretpostavku da je uklonjen tijekom restauratorskog procesa.

* * *

10. Antoine-Jean Gros, *Portret Madame Récamier*, Strossmayerova galerija starih majstora HAZU, infracrvena snimka (foto: Mario Braun, HRZ) / *Antoine-Jean Gros, Portrait of Madame Récamier, Strossmayer Gallery of Old Masters, infrared image* (photo: Mario Braun, Croatian Conservation Institute)

Ne postoje čvrste indicije da je riječ o Grosovu djelu, s obzirom na nepostojanje potpisa ili pak podataka u biografskim izvorima, no ipak postoje neke činjenice koje govore u prilog njegovu autorstvu. U prvom redu to je katalog izložbe u L'École des Beaux-Arts u Parizu 1885. godine na kojoj je *Portret Madame Récamier* izlagan kao Grosov rad.⁵⁸

Također, postoji osobna veza između gospođe Récamier i Grosa. Naime, oboje su bili rojalisti, oboje su se zalagali za Davidov povratak u Francusku.⁵⁹ Kako je David umro u egzilu u Bruxellesu 1825. godine, a to je godina koja se okvirno uzima kao datacija portreta, moguće je da je portret nastao kao *hommage* zaštitnici njegova učitelja kome je Gros bio iznimno privržen. Tako bi ovaj rad mogao biti jedan iz serije »nostalgličnih« portreta koje je Gros izvodio od dvadesetih godina 19. stoljeća nadalje.⁶⁰

S obzirom na postojanje porpcijske mreže nije isključeno da gospođa Récamier nije izravno pozirala Grosu nego je slika nastala na osnovi vjerodostojnog predloška. Kako fotografija u to vrijeme još nije izumljena,⁶¹ mogla bi biti riječ o *physionotrace*⁶² gravuri, prema kojoj bi slika bila izvedena. Sačuvana je jedna takva mehanička gravura Madame de Staël,⁶³ bliske prijateljice gospođe Récamier, no njezin *physionotrace* koji je mogao poslužiti kao predložak za sliku, nismo do sada uspjeli pronaći.⁶⁴ Gravura iz Bibliothèque nationale de France na kojoj je predstavljen profil gospođe Récamier, premda iz ranijeg razdoblja, zasigurno je rađena prema *physionotraceu*.⁶⁵

Komparacijom impostacije i kompozicijskog rješenja više Grosovih portreta poglavito ženskih osoba (*Meuricoffre*, *Bruyer*, *Pasteur*, *Boyer*),⁶⁶ ustanovljen je sličan položaj prekrivenih ruku tako da lijeva ruka pridržava nadlanicu desne ruke, ili obratno. Na spomenutim portretima ruke modela su gole pa je taj položaj očit, dok ruke gospođe Récamier, na slici iz Strossmayerove galerije, sakrivene rukavima haljine, nagovještavaju isti.

U prilog Grosu kao mogućem autoru *Portreta Madame Récamier* iz Strossmayerove galerije govori i način slikanja. Voluminozna modelacija prisutna kod portreta Grosove supruge gospođe *Dufresne*,⁶⁷ *Marie Taglioni*⁶⁸ i *Françoise Simonier*,⁶⁹ zamjetna je i kod našeg portreta, dočim rubensovski⁷⁰ podslik zelenkastih tonova koji se nazire na površinama inkarnata, nedvojbeno upućuje na ovog slikara Davidove škole.

Iznesene činjenice o identitetu prikazane osobe na slici, kataloški dokumentiranom postojanju ovog portreta s eksplicitnim navođenjem autorstva i vlasništva, povijesno utvrđenoj povezanosti gospođe Récamier i samog slikara, stilskoj svojstvenosti rukopisa i kompozicijske strukture, te komparativnoj analizi tematskih inačica, opravdavaju mišljenje kako *Portret Madame Récamier* iz fundusa Strossmayerove galerije zasigurno pripada opusu Antoine-Jeana Grosa, kao jedno od vrsnijih ostvarenja ovog predšasnika slikarstva romantizma.

BILJEŠKE

1 Eulalie Morin (1765.–1837.), *Juliette Récamier*, 1799., ulje na platnu, 115 × 87 cm, Versailles, Musée national des châteaux de Versailles et de Trianon; Alexandre Évariste Fragonard (1780.–1850.), *Juliette Récamier*, 1800., ugljen, crvena olovka i bijela kreda na papiru, 70 × 55 cm, Musée de Saint-Malo; Antoine Cardon (1772.–1813.), *Madame Récamier*, 1802., bakropis u boji na papiru, 23,1 × 14 cm, privatna zbirka; Firmin Massot (1766.–1849.), *Juliette Récamier*, 1807., ulje na platnu, 29,5 × 24,5 cm, Lyon, Musée des Beaux-Arts; François Louis Dejuinne (1786.–1844.), *Soba Madame Récamier u Abbaye-aux-Bois*, 1826., ulje na dasci, 34,2 × 47,2 cm, Pariz, Musée du Louvre; Achille Déveria (1800.–1857.), *Madame Récamier na samrtničkoj postelji*, 1849., litografija, 34 × 50 cm, privatna zbirka.

2 Joseph Chinard (1756.–1813.), *Juliette Récamier*, 1798., patinirana sadra, 72 × 36 × 25,5 cm, Lyon, Musée des Beaux-Arts; Joseph Chinard (1756.–1813.), *Juliette Récamier*, poslije 1801., mramor, 56,5 × 33 × 25,4 cm, Providence, Museum of Art, Rhode Island School of Design; Joseph Chinard (1756.–1813.), *Juliette Récamier*, 1805.–1806., mramor, 80 × 42,5 × 30,5 cm, Lyon, Musée des Beaux-Arts; Clémence Sophie de Sermezy (1767.–1850.), *Juliette Récamier*, 1805., sadra, 47,5 × 24,5 × 20 cm, Lyon, Musée des Beaux-Arts; Antonio Canova (1757.–1822.), *Juliette Récamier*, 1813., sadra, 45 × 28 × 19 cm, Possagno, Museo Gipsoteca Canoviana; Antonio Canova (1757.–1822.), *Idealna glava, Juliette Récamier kao Beatrice*, 1819.–1822., mramor, 60 × 29 × 25,5 cm, Lyon, Musée des Beaux-Arts; Antonio Canova (1757.–1822.), *Juliette Récamier kao Beatrice*, 1819.–1822., mramor, Boston, Museum of Fine Arts.

3 Jacques-Louis David (1748.–1825.), *Juliette Récamier*, 1800., ulje na platnu, 174 × 244 cm, Pariz, Musée du Louvre.

4 Skice u olovci nalaze u Musée Ingres u Montaubanu i datirane su oko 1800. godine. Do danas nije utvrđeno jesu li skice nastale prema Davidovoj slici ili pripadaju dijelu Ingresovih pripremnih radova za nju. Vidi: ISOLDE PLUDERMACHER u: *Juliette Récamier – Muse et mécène*, katalog izložbe, Musée des Beaux-Arts, Lyon, 2009., 73.

5 Gospođa Récamier se uz to žalila na Davidovu sporost, kao i na to što ju je prikazao bosih nogu. Vidi: WALTER FRIEDLANDER, *David to Delacroix*, Harvard University Press, Cambridge, Mass.–London, 1980., 40. Kada je naručila portret kod Gérarda, David je odustao od portreta, ali ga je zadržao. Vidi: ÉDOUARD HERRIOT, *Madame Récamier*, Translated by Alys Hallard, Vol. II, Boni and Liveright, New York, 1925., 381.

6 Olovka i lavirani tuš na papiru, 23,3 × 17,5 cm, Pariz, Musée Carnavalet; Pero, smeđi tuš na papiru, 12,3 × 10,4 cm, Quimper, Musée des Beaux-Arts; Pero, crni tuš i akvarel na papiru, 31,2 × 23,3 cm, Pariz, Musée Carnavalet.

7 François Gérard (1770.–1837.), *Juliette Récamier*, 1802.–1805., ulje na platnu, 225 × 148 cm, Pariz, Musée Carnavalet.

8 François Gérard (1770.–1837.), *Juliette Récamier*, 1805. (?), ulje na platnu, 32 × 22 cm, Versailles, Musée national des châteaux de Versailles et de Trianon.

9 François Gérard (1770.–1837.), *Juliette Récamier*, 1829., lavirana sepja na papiru, 45 × 34 cm, privatna zbirka.

10 Rođen u Périersu 1825. godine. Diplomatski Drugog Carstva i od 1862. komornik carice Eugénije. Umro u Vrbovcu 1911. godine. Vidi: BORIVOJ POPOVČAK, *Eugène Emmanuel Ernest d'Halwin marquis de Piennes: portret donatora Strossmayerove galerije starih majstora HAZU u Zagrebu*, Peristil, 55 (2012.), 103–112.

11 TADIJA SMIČIKLAS, *Ljetopis JAZU za godinu 1902.*, Zagreb, 17 (1903.), 34.

12 LJERKA GAŠPAROVIĆ, *Donacija Etienne marquis de Piennesa*, u: Sto godina Strossmayerove galerije, katalog izložbe, Muzejski prostor, Zagreb, 1984., 65–66.

13 Archives nationales, Pierrefite-sur-Seine (dalje: ANAT), Pariz, sig. MC/ET/XCI/2178. Bračni ugovor između grofa de Piennesa i gospođice Mac-Mahon (*Contrat de mariage entre M. le comte de Piennes et Mademoiselle de Mac-Mahon*) sastavljen je 27. studenoga 1886. kod bilježnika C. E. Demontsa u Parizu, 8, Place de la Concorde.

14 ANAT, članak 4. bračnog ugovora (Miraz budućeg supruga): Budući suprug donosi u brak svoja odijela, rublje, nakit, namještaj, konje i oružje... Article 4me (Apport du futur époux): »Le futur époux apporte en mariage ses habits, linges, bijoux, meubles, chevaux et armes...«

15 ANAT, Article 3me (Réserve des propres): »Sont exceptai les objets d'arts dont l'identité sera constatée, ce qui pourra faire l'objet d'une reprise en nature«.

16 Neznani francuski slikar 19. stoljeća, *Portret nepoznate djevojke*, ulje na platnu, 64,7 × 54,1 cm (SG-38); Jean-Baptiste Guérin (1783.–1855.), *Portret Charlesa X.*, ulje na platnu, 73,6 × 59,5 cm (SG-37); Robert Lefevre (1755.–1830.), *Portret Marie Pauline Borghese*, ulje na platnu, 32,7 × 24,5 cm (SG-39); Pierre-Paul Prud'hon (1758.–1823.), *Portret kraljice Hortense*, ulje na platnu, 33,8 × 27 cm (SG-40); Antoine-Jean Gros (? (1771.–1835.), *Konjanik*, ulje na platnu, 42 × 30 cm (SG-41).

17 Vidi: *Catalogue de la deuxième exposition de Portraits du siècle à l'École des Beaux-Arts*, Société philanthropique, Paris, 1885., 43.

18 Vidi: *Akademijska galerija Strossmayerova*, 4. izd., JAZU, Zagreb, 1911., 10, kat. br. 36; *Akademijska galerija Strossmayerova*, 5. izd., JAZU, Zagreb, 1917., 10, kat. br. 36; *Akademijska galerija Strossmayerova*, 6. izd., JAZU, Zagreb, 1922., 81, kat. br. 36; *Dodatak VI. izdanju kataloga Strossmayerove galerije slika*, JAZU, Zagreb, 1926., 35, kat. br. 176.

19 Slika neimenovanog slikara 19. stoljeća *Portret djevojke* (ulje na platnu, 64,7 × 54,1 cm) zaprimljena je u istoj donaciji 1903. godine, inventirana je pod brojem SG-38. Ista je bila izlagana na izložbi *Portraits du siècle* kao rad Richarda Parkesa Boningtona (1801.–1828.), naslovljen *Nepoznata*, pod kat. br. 13, 16. Vidi bilj. 47.

20 VLADIMIR LUNAČEK [L-?], *Dar markeza de Piennes-a*, Vienac: zabavi i pouci, God. 35/br. 10 (1903.), 328–329.

21 Édouard Herriot (1872.–1957.), francuski političar i pisac, gradonačelnik Lyona i predsjednik Radikalne socijalističke stranke od 1919. do 1957. Predsjednik vlade (1924.–1925. i 1932.) i Narodne skupštine (1936.–1940. i 1947.–1954.); dostupno na URL: <http://www.assemblee-nationale.fr/histoire/biographies/IVRepublique/herriot-edouard-05071872.asp> (5. 4. 2014.).

22 ÉDOUARD HERRIOT, *Sous l'olivier*, Hachette, Paris, 1930., 24–25.

23 Prijevod: ZDENKO ŠENOVA, *Eduard Herriot u Zagrebu*, Bulletin Zavoda za likovne umjetnosti Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti, god. XI/1–2 (1963.), 146.

24 ARTUR SCHNEIDER, *Predgovor II izdanju*, u: *Dodatak VI. izdanju kataloga Strossmayerove galerije*, Zagreb, JAZU, 1932., kat. br. 176, 30.

25 *Katalog galerije slika JAZU*, Zagreb, 1947., kat. br. 163, 89; *Katalog galerije slika JAZU – Umjetnost do XIX. stoljeća*, Zagreb, JAZU, 1950., kat. br. 195, 85.

26 *Expositions du Bimillenaire*, Ville de Lyon, Lyon, 1958., 140.

27 *The Romantic Movement, Fifth Exhibition to Celebrate the Tenth Anniversary of The Council of Europe*, The Tate Gallery and The Arts Council of Gallery London, London, 1959., 156.

28 ÉDOUARD HERRIOT (bilj. 22), 25.

29 Vidi: *Gros – ses amis ses élèves*, Petit Palais, Paris, 1936., kat. br. 95, 111.

30 Slika je upućena u Restauratorski zavod Instituta za likovne umjetnosti JAZU 26. siječnja 1955. godine: Arhiv Strossmayerove galerije (dalje: ASG), SG-36-Récamier.

31 Léon Rey (1887.–1954.), priznati francuski arheolog. Vidi više: FRANÇOIS BOUCHER, *Léon Rey*, Bibliothèque de l'école des chartes, CXIX (1961.) [1962.], 372–374.

32 (ie.) i. e. IVAN ESIH, *Francuske slike Strossmayerove galerije – Predavanje prof. L. Rey-a*, Obzor, 245 (24. listopada 1930.), 2–3. Društvo prijatelja Strossmayerove galerije Zagreb, Zapisnik II. redovite glavne skupštine DPSG 29. 05. 1931., Državni arhiv u Zagrebu, sig. HR-DAZG-802, kutija 1 (prijepis rukopisa): »[...] Predavanje prof. Reya je jamačno još sasvim dobro u pameti, te smo prof. Reyu za to zahvalni, premda on stoji osamljen u slabo dokazanoj tvrdnji da portret Napoleonovog dvorskog slikara Gros-a, koji prikazuje Madame Récamier, ne bi imao prikazati Madame Récamier uz svu literaturu francusku baš o toj slici iz predjulske dobe, koja obraduje taj predmet i prema kojoj nema sumnje, da ta slika prikazuje samo Madame Récamier, po originalu Strossmayerove Galerije

rezana je prije stotinjak godina ovaj lijepi portret i u bakar! [...]«.

33 LÉON REY, *Tableaux français du Musée de Zagreb*, Gazette des Beaux-Arts, 6e période, Tome XIII, 77e année 1935, 1er semestre, 290–294.

34 JEAN-BAPTISTE DELESTRE (1800.–1871.), francuski umjetnik rođen u Lyonu i pisac o umjetnosti. Bio je učenik Antoine-Jeana Grosa. Autor je djela *Gros: sa vie et ses ouvrages*, J. Renouard, Paris, 1867., 380 str. Vidi: *Saur Allgemeines Künstler Lexikon*, Bd. 25, K. G. Saur, München-Lepzig, 2009., 433.

35 JUSTIN TRIPIER LE FRANC (1805.–1883.), pisac i dokumentarist, autor biografija. Autor je djela *Histoire de la vie et de la mort de baron Gros, le grand peintre: rédigée sur de nouveaux documents et d'après des souvenirs inédits*, J. Martin, Paris, 1880., 706 str. Vidi: CLAIRE-MARIE BARREAU, *Tripiér Le Franc, Justin*, URL: <http://www.inha.fr/spip.php?article2554> (2. 3. 2014.).

36 LÉON REY (bilj. 33), 291.

37 Eugénie Sagot, rođena Pinsot d'Armance (1800.–1881.), kći diplomata Jean-Baptista Louisa Pinsota d'Armancea (1760–1807.) i Eugénije, rođene Raffeneau de Lille (1775.–1810.), supruga advokata Antoina Philippea Sagota (1788.–1837.). Prema riječima praunika Dominiquea Sagota, baron Antoine-Jean Gros bio je prijatelj Nicolasa Antoina Macipsa, drugog supruga njegove prabake Eugénije Raffeneau de Lile. Podatke nam je ljubazno ustupio Dominique Sagot, Einvaux, Francuska (Pismo Borivoju Popovčaku od 3. listopada 2003. godine; ASG-36-Récamier).

38 Antoine-Jean Gros (1771.–1835.), *Portret gospođe Sagot*, 1833., ulje na platnu, 92 × 72 cm. Za Grosove portrete na *Salonu* 1833. godine kritika nalazi da su »ispod osrednjih« (*au-dessous de la médiocrité*). Vidi: G. LAVIRON, B. GALBACIO, *Le Salon de 1833*, Librairie Ledoux, Paris, 1833., 48.

39 *Explication des ouvrages de Peinture, Sculpture, Architecture, gravure et Litographie, Des Artistes Vivans, Exposés Au Musée Royal, le 1er, Mars 1833*, Ballard, Paris, 1833., 83; »Gros – 1140 – Portrait de Mme ...«

40 LÉON REY (bilj. 33), 292; JEAN-BAPTISTE DELESTRE, (bilj. 34), 283.

41 LÉON REY (bilj. 33), 293.

42 Navedene dimenzije u katalogu izložbe *Portraits du siècle* iz 1885. godine (60 × 50 cm) ne odgovaraju dimenzijama portreta koji je poslije darovan Strossmayerovoj galeriji (62,3 × 51,2 cm). Ova je razlika navodila kasnije francuske stručnjake na mišljenje da nije riječ o istom portretu.

43 BORIS LOSSKY, *Galerie Strossmayer de l'Académie Yougoslave à Zagreb*, Annales de l'Institut Français de Zagreb, 2/7 (1938.), 383–393.

44 Ovdje je Lossky u krivu jer *marquis* de Piennes definitivno napušta Francusku 1879. godine, ali slika nije napustila Francusku sve do 1903. godine. Vidi bilj. 16.

45 BORIS LOSSKY (bilj. 43), 390.

46 Raymond Escholier, pravim imenom Raymond-Antoine-Marie-Emanuel Escholier (1882.–1971.), novinar, romanopisac, kritičar francuske umjetnosti. Bio je kustos u Maison de Victor Hugo i Musée de Petit Palais. Autor je izložbe *Gros – njegovi prijatelji i njegovi učenici (Gros ses amis ses élèves)* u Petit Palais u Parizu 1936. godine. Vidi: BERNADETTE TRUNO-VIDAL, *Raymond et Marie-Louise Escholier, de l'Ariège à Paris, un destin étonnant*, Editions Trabucaille, Canet, 2004., 223 str.

47 BORIS LOSSKY (bilj. 43), 391.

48 Ibid.

49 RAYMOND ESCHOLIER, *Gros ses amis ses élèves*, Paris, Petit Palais, 1936., 111–112.

50 Ibid.

51 Fotografije Grosova *Portreta gospođe Sagot* ljubazno mi je ustupio fotograf praukun Dominique Sagot.

52 ISOLDE PLUDERMACHER u: *Juliette Récamier – Muse et mécène*, katalog izložbe, Musée des Beaux-Arts, Lyon, 2009., CAT. 1.42, 92.

53 Pregled slike 15. siječnja 2010. godine izvršili su restauratori Nelka Bakliža i Pavao Lerotić. Pri postupku dubliranja spoj starog i novog platna maskiran je obojenom papirnom trakom koja je inače sakrivena ukrasnim okvirom, a proteže se u širini od 5 mm duž cijelog formata na frontalnoj strani (vidi sl. 3). Uklanjanjem letvice koja uokviruje slijepi okvir utvrđeno je da se ista traka nastavlja u širini od 1 cm na slijepi okvir slike.

54 Vidi bilj. 48.

55 Dopis Instituta za likovne umjetnosti Jugoslavenske (danas Hrvatske) akademije znanosti i umjetnosti, br. 226, od 25. siječnja 1955., kojim se *Portret Madame Récamier* »povodom ustanovljenog oštećenja umjetnine« upućuje u Restauratorski zavod Instituta »radi poduzimanja potrebnog zahvata na konzerviranju odnosno restauriranju te umjetnine...« (ASG-36-Récamier). Potvrda o preuzimanju slike u Restauratorski zavod 26. siječnja 1955. (ASG-36-Récamier). Izvještaj o tome zahvatu nije pronađen.

56 Rendgensko, infracrveno i ultraljubičasto snimanje *Portreta Madame Récamier* izvršio je Mario Braun, prof., u HRZ-u od 10. veljače do 4. ožujka 2010. godine. Pisani izvještaj do trenutka dovršenja ovog članka nije zaprimljen.

57 Jedan takav maleni Grosov crtež koji predstavlja Napoleonovo porpsje u profilu (*Portrait en buste de Bonaparte, général en chef de l'armée d'Italie*, izveden tušem i perom, Louvre RF 28 recto) također je raden s proporcijском mrežom.

58 Vidi bilj. 17.

59 Vidi: E. J. DELÉCLUZE, *Louis David, Son École et Son Temps*, Didier, Libraire-Éditeur, Paris, 1855., 374.

60 Vidi: DAVID O'BRIEN, *After the Revolution: Antoine-Jean Gros – Painting and Propaganda Under Napoleon*, Pennsylvania State University Press, University Park, Pa., 2006., 226–227. Portreti nastali u tom razdoblju depresije i sumnji u umjetničku osobnost predstavljaju svojevrsnu »nostalgiju za danima slave, ili privrženosti Davidu«, i neki od njih, poput portreta *Chaptala* (1823., Cleveland Museum of Art), ministra unutarnjih poslova i senatora za vrijeme Napoleona, portreta grofa *Villemanzyja* (1827., Pariz, Louvre), glavnog intendanta Napoleonove Velike armije (*Grande Armée*), te *Niemcewicza* (1834., Krakov, Czartorsky Museum), pjesnika i dramskog pisca koji mu je pomogao u Firenci 1793., Gros je napravio bez ikakve naknade.

61 Prvi fotografski portreti javljaju se u godini otkrića fotografije 1839., četiri godine nakon Grosove smrti. Vidi: BEAUMONT NEWHALL, *The History of Photography*, The Museum of Modern Art, New York, 2010., 320 str.

62 *Physionotrace* (fr.): profilni portreti izvedeni pomoću stroja kojeg je izumio i 1786. godine promovirao Gilles Louis Chrétien (1754.–1811.),

čelist u dvorskom orkestru u Versaillesu. Samu izvedbu portreta povjerio je profesionalnom minijaturistu Edméu Quenedeyju (1756.–1830.), a od prosinca 1879. godine također iskusnom slikaru portretnih minijatura Jean-Baptisteu Fouquetu (djelatan od 1761. do 1799.). Na *Salonu* 1793. Chrétien i Fouquet izložili su stotinu gravura *physionotrace*, a 1795. godine šest stotina. Vidi: TONY HALIDAY, *Facing the public: Portraiture in the aftermath of the French Revolution*, Manchester University Press, Manchester, 1999., 43–44.

63 Vidi: YVONE BEZARD, *Madame de Stael, d'après ses Portraits*, Éditions Victor Attinger, Paris-Neuchatel, 1938., 8–9.

64 Iako su se spomenutom tehnikom izvodili uglavnom profili, postoje i *physionotrace*s u tričetvrt profilu (Edmé Quenedey, *Portrait de Saint Just*, Bibliothèque nationale de France, RC-A-02175) kao i radovi u tričetvrt profilu koji su rađeni po *physionotraceu* (Edmé Quenedey, *Sir Alexander Dickson*, akvatinta po *physionotraceu*, 1815., London, National Portrait Gallery, NPG D2273).

65 Henry ? (18..?–18..?), *Portrait en Médalion de Madame Récamier*, gravura, 18..?, Bibliothèque nationale de France, Pariz, NQ-D-006085.

66 Antoine-Jean Gros (1771.–1835.), *Celeste Meuricoffre, rođena Coltellini*, oko 1795., ulje na platnu, 68 × 49,5 cm, Louisville, J. B. Speed Museum; Antoine-Jean Gros (1771.–1835.), *Portret gospođe Bruyere*, 1796., ulje na platnu, 79,1 × 65,4 cm, Bristol City Museum and Art Gallery; Antoine-Jean Gros (1771.–1835.), *Gospođa Pasteur*, 1795.–1796., ulje na platnu, 87 × 67 cm, Pariz, Louvre; Antoine-Jean Gros (1771.–1835.), *Portret Christine Boyer*, 1801., ulje na platnu, 214 × 134 cm, Pariz, Musée du Louvre.

67 Antoine-Jean Gros (1771.–1835.), *Portret gospođe Dufresne, barunice Gros*, 1822., ulje na platnu, 118 × 90 cm, Toulouse, Musée des Augustins.

68 Antoine-Jean Gros (1771.–1835.), *Portret plesačice Marie Taglioni*, 1827., ulje na platnu, 51,2 × 42,3 cm, Parma, Museo Glauco Lombardi.

69 Antoine-Jean Gros (1771.–1835.), *Portret Françoise Simonier*, 1829., ulje na platnu, 73,5 × 60 cm, Köln, Wallraf-Richartz-Museum, Fondation Corboud Köln.

70 Vidi: DAVID O'BRIEN (bilj. 60), 24. Poput Davida, pokazuje velik interes za Rubensa i svakodnevno studira oltarnu palu sv. Ignacija u crkvi San Ambrogio u Genovi.

Summary

Borivoj Popovčak

The Problem of Authorship of the Portrait of Madame Récamier from the Strossmayer Gallery of Old Masters

Madame Récamier, born as Jeanne Françoise Julie Adélaïde Bernard on 3 December 1777 in Lyon, was definitely one of the most intriguing personalities of the first half of the 19th century in France. As the leading trend-setter in Paris in the age of the French Consulate and the Empire, her receptions gathered renowned artists, writers, actors and politicians of the period. Her exciting life, from luxurious soirées and the exile from Paris by the orders of Napoleon, to the refuge in the convent of Abbaye-aux-Bois, ended in 1849 after having succumbed to cholera. This beauty from Lyon was portrayed by numerous French and European artists, but her most important portraits were executed by Jacques-Louis David (1748–1825) and by painters from his studio. Several variants of her portrait were painted by François Gérard (1770–1837), while one portrait is attributed to David's most devoted follower Antoine-Jean Gros (1771–1835). Gros's Portrait of Madame Récamier was bequeathed to the Strossmayer Gallery of Old Masters of the Yugoslav (now Croatian) Academy of Sciences and Arts in 1903 by the estate-owner from Vrbovec marquis de Piennes, along with ten other paintings. Although the painting in question was exhibited at the exhibition Portraits du Siècle at the École des Beaux-Arts in Paris in 1885, bearing the same title and attribution to Gros, the marquis

referred to a different painting – executed by an unknown 19th-century painter and entitled Portrait of a Girl – as the portrait of Madame Récamier. Consequently, catalogues of the Strossmayer Gallery published between 1911 and 1926 list Gros's painting as Portrait of an Unknown Young Lady in. In 1929 the Gallery was visited by Édouard Herriot (1872–1957), French politician, writer and the author of a biography of Juliette Récamier, who concluded that the Portrait of an Unknown Young Lady actually represents Madame Récamier, so Gallery catalogues published from 1932 to the present day list the painting under this title. French art historians were not unanimous as to the identity of the portrayed person and Gros's authorship. The opinion that the painting represents Madame Récamier was eventually accepted, especially after the exhibition Juliette Récamier – Muse et mécène held in Lyon; however, the authorship of the painting remained questionable. The present article offers a thorough analysis of these dilemmas and confronts newly found archival records to the published and unpublished photographic material, in an effort to create the preconditions for identifying Antoine-Jean Gros as the author of the Portrait of Madame Récamier from the Strossmayer Gallery of Old Masters of the Croatian Academy of Sciences and Arts.